

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗБАЛАНСУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ: РЕАЛІЇ ТА ОЧІКУВАННЯ

А. С. Криклій,
д. е. н., професор,
кафедра фінансів, грошового обігу та кредиту,
економічний факультет,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

У статті розглянуті основні тенденції банківського сектора, що склалися на фінансовому ринку України з урахуванням міжнародної фінансової кризи, та можливі загрози українській економіці.

This article is devoted to the main tendencies on bank sector that take place at the financial market of Ukraine with the considering the fact of global financial crisis and possible challenges for ukrainian economy.

У березні 2008 року відбувся черговий XIV З'їзд Асоціації українських банків за участю представників Верховної Ради України, Національного банку України та зарубіжних колег. На засіданні були підведені підсумки діяльності банківської системи за 2007 рік та досліджені перспективи подальшого розвитку банків у контексті зростання економіки України та глобальних проблем світової фінансової системи.

Як показують аналітичні дані, у 2007 році, незважаючи на певне погіршення макроекономічного середовища та складні політичні процеси, банківський сектор України прискорив свій розвиток і суттєво поліпшив головні показники своєї діяльності.

По-перше, досягнуто найкращого результату у зростанні капіталу за останні сім років. Так, якщо у 2000–2007 роках його середньорічний приріст становив 41,4%, то за 2007 рік — майже 76%. Завдяки цьому, за попередніми даними, капітал банків відносно ВВП досяг 10%, тоді як у 2000 році складав лише трохи більше 3%. Хоча зрозуміло, що його сукупний обсяг (у сумі менше 10 млрд Євро) поки що не може порівнюватись із стандартами економічно розвинених країн [5].

По-друге, отримано і найвищий темп приросту активів банків за вказаний вище період. Зокрема, при середньорічному нарощуванні активів українських банків у 2000–2007 роках на 48,8%, за минулий рік вони збільшилися на 76%. Загалом за попередніми підсумками 2007 року відносно ВВП активи сягнули 84%.

По-третє, одержано найліпші результати й з кредитування. У 2007

році кредитні вкладення банків України збільшилися на 74% (69% до ВВП за оціночними даними), у той час як у 2000–2007 роках їх середньорічний приріст становив 55,4%.

При цьому обсяги кредитування фізичних осіб збільшилися минулого року майже вдвічі. Слід відзначити, що вплив процесів розширення кредитування населення на інфляцію був обмежений, оскільки переважна частина отриманих коштів спрямовувалася на купівлю нерухомості та товарів, ціни на які мають незначний вплив на загальний індекс споживчих цін (імпортна побутова техніка, автомобілі тощо).

Крім того, зростання кредитування не вплинуло на якість кредитного портфелю банків.

По-четверте, зобов'язання банків також збільшувалися найбільшими темпами — на 77% за 2007 рік (74% до ВВП за оціночними даними). При цьому головним чинником зростання зобов'язань став прискорений приріст вкладів населення. Якщо за 2000–2007 роки кошти суб'єктів господарювання у банках зросли у 8,5 раз, то вклади громадян — майже у 25 разів, що свідчить про зростання довіри до сектора.

Загальний же обсяг депозитів в банківській системі у 2007 р. збільшився на 51,9%, в тому числі депозити в національній валюті — на 66,5%, в іноземній — на 28,1%. Це сприяло зменшенню рівня доларизації економіки з 27% до 22,7% [1].

По-п'яте, середньозважена ставка за кредитами в національній валюті упродовж 2007 р. зменшилася з 15,1% до 14,4% річних, в іноземній — з 11,5% до 11,2% річних. Хоча цей їх рівень все ще є високим, однак його щонайшвид-

шому зниженню заважало розгортання інфляційних процесів.

Середньозважена ставка за депозитами в національній валюті упродовж 2007 р. збільшилася з 7,9% до 8,6%, в іноземній — з 6,1% до 6,3%.

По-шосте, фінансовий стан українських банків оцінюється більш ніж задовільно. За підсумками 2007 року, прибуток банків становив 7,1 млрд грн., збільшившись більш ніж у півтора рази порівняно з минулорічним результатом (4,1 млрд грн.).

Очевидно, що за названими параметрами Україна ще відстає від переважної більшості країн Східної Європи. Але динаміка зростання перекоонує: розрив невпинно скорочується, нам вдається поліпшувати не лише кількісні, але й якісні характеристики банківського сектора. Це вселяє віру в добру перспективу.

Привабливість банківського сектору України для іноземних інвесторів залишається високою. У 2007 році сума іноземного капіталу в банківській системі України зросла майже на 80%, а його частка у статутному капіталі банків на сьогодні становить близько 32%.

Нині ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мають 44 банки за участю іноземного капіталу, або 24% від загальної кількості банків, що мають ліцензію (173 банки), з них 16 банків — зі 100% іноземним капіталом [2].

Водночас є й ряд нерозв'язаних проблем. Насамперед, пов'язаних з недостатньою прозорістю сектора, його низькою капіталізацією, слабкістю корпоративного управління. Але важливо, що банки наполегливо працюють над їх усуненням.

Загалом же перебіг подій перекоонує, що за кілька останніх років банківський сектор України зміцнився і дійсно перебуває в авангарді економічного розвитку, доволі вдало реалізуючи існуючий потенціал зростання.

Називаючи певні зрушення в банківському секторі, не можна залишити поза увагою й те, що, крім позитивних тенденцій, існує й багато проблем, пов'язаних з кризою на міжнародному фінансовому ринку. Перш за все — це проблема експансії іноземного капіталу, який прийшов на Україну разом із зарубіжними банками.

Вплив міжнародної фінансової кризи на Україну поки що був досить не значним, незважаючи на істотне збільшення участі країни в міжнародних фінансових потоках [4]. За даними НБУ, за останні півроку Україна одержала рекордно високий приплив іноземного капіталу — як у формі прямих іноземних інвестицій, так і за рахунок запозичень, хоча портфельні інвестиції зменшилися. Згідно з Монетарним оглядом за 2007 рік, опублікованим НБУ, активне сальдо фінансового рахунку платіжного балансу за одинадцять місяців 2007 року становило 13,6 млрд дол. США.

Однією з можливих причин відносної ізольованості України від кризи може бути той факт, що бага-

то зовнішніх позик банківського сектора надано українським дочірнім компаніям іноземних банків, які хочуть розширити кредитування в Україні (табл. 1). За даними НБУ, банки залучили 52 % всіх чистих закордонних кредитів за 9 місяців 2007 року [9].

Також у четвертому кварталі 2007 року, незважаючи на збільшену премію ризик, зовнішні запозичення залишились досить високими. Наприклад, уряд вдалося провести розміщення єврооблігацій на суму 700 млн дол. США.

Крім того, успішна покупка "Українбанку" ізраїльським банком і оголошений продаж "Правекс-банку" Banka Intesa на початку 2008 року показує усе ще високу зацікавленість у фінансовому ринку України.

Наприкінці 2007 року НБУ перейшов від чистої купівлі до чистого продажу іноземної валюти для підтримки курсу гривні; продажі іноземної валюти продовжились в 2008 році. Поки що така динаміка в першу чергу пояснюється збільшенням імпорту і сезонними факторами, що збільшують чистий попит на валюту на початку року. Але збільшення глобальної невизначеності і очікуване сповільнення економічного росту в розвинених країнах могли теж зробити свій внесок, являючи собою потенційні загрози для зростання української економіки в найближчому майбутньому.

У 2007 році частка зобов'язань українських банків до інших банків (переважно іноземних) збільшилась від 23 % до 29 %. В цілому висока залежність банківської системи від іноземних запозичень для фінансування кредитного експансії може бути досить небезпечною. В умовах скорочення притоку іноземного капіталу банки будуть змушені зменшити швидкість розширення кредитування і збільшити процентні ставки.

В свою чергу повільна кредитна експансія перешкодила б зростанню кінцевого споживання, сповільнюючи темпи зростання реального ВВП, хоча й зменшуючи тиск попиту на ціни. У 2007 році чисті позики, які отримали юридичні особи протягом року, досягли приблизно 16,4 % наявного доходу юридичних осіб, даючи підставу вважати, що кредитна експансія стала вирішальною для підтримки реального росту кінцевого споживання.

Крім того, рефінансування кредитів стане менш привабливим і менш доступним, у такий спосіб посилюючи проблему сумнівних кредитів і загрожуючи стабільності банківської системи. Для виробників більш витрати на обслуговування кредитів стали б також неприємними, хоча поки більшість підприємств покладається на свої власні кошти, щоб фінансувати інвестиції, оскільки згідно з Держкомстатом, лише 14 % капітальних інвестицій фінансуються через запозичення.

Водночас зменшення притоку іноземного капіталу може зробити внутрішні депозити головним джерелом фінансування для банківської системи України. Внаслідок чого ставки по депозитах повинні бу-

Таблиця 1. Частка іноземної власності у статутному капіталі банків України, 2000—2007 рр., % загального капіталу

Роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
% загального капіталу	13,3	12,5	13,7	11,3	9,6	19,5	27,6	35,0

дуть збільшитись, надалі зменшуючи тиск попиту на споживчі ринки й у такий спосіб стримуючи інфляцію.

Поки в Україні немає ознак істотних проблем з фінансуванням кредитної експансії. За даними НБУ, обсяг виданих кредитів у січні 2008 р. збільшився на 2,2 % (головним чином завдяки кредитам фізичних осіб) порівняно зі скороченням на 0,1 % за аналогічний період 2007 року. Невелике збільшення ставок по депозитах було в значній мірі викликано операціями монетарної політики і високими інфляційними очікуваннями, а не значно обмеженим зовнішнім фінансуванням [9].

Так, у перші місяці 2008 року збереглась позитивна динаміка розвитку українських банків. Доволі високими темпами збільшувалися основні показники їх діяльності, а саме:

- швидко зростає капітал банків. За січень—лютий 2008 року регулятивний капітал банків збільшився на 8,4 % (один з найвищих показників для січня—лютого останніх шести років), або на 6,1 млрд грн. і на 1 березня склав 78,3 млрд грн.;

- збалансовано зростають активи та поліпшується їх структура й якість. За два місяці цього року активи банків збільшилися майже на 15 млрд грн., або на 2,5%, і становлять 614,4 млрд грн. Загальні активи збільшилися на 16,2 млрд грн., або на 2,6%, і складають 635,2 млрд грн.

Щодо структури загальних активів: на високоліквідні активи припадає 10,0% від суми загальних активів; кредитні операції — 78,9%; вкладення в цінні папери — 4,6%; дебіторська заборгованість — 0,4%; основні засоби та нематеріальні активи — 4,6%; нараховані доходи до отримання — 1,0%; інші активи — 0,5%.

Високими темпами зростало й кредитування. За січень—лютий 2008 року кредити, надані банками, збільшилися на 22,8 млрд грн., або на 4,7%, і досягли 508,3 млрд грн. При цьому темпи зростання кредитів населенню (+8,6%) значно випереджали темпи зростання обсягів позик, наданих суб'єктам господарювання (+5,9%). Головним чинником зростання зобов'язань банків залишався прискорений вкладів населення. Отже, міцніє довіра населення до банківського сектора.

Так, зобов'язання банків України збільшилися на 10 млрд грн., або на 2%, і на 1 березня становили 539,8 млрд грн. При цьому кошти фізичних осіб у банках зросли на 6% (в тому числі строкові — на 7%) і досягли 173,7 млрд грн. [8].

Крім того, як показує аналіз, більшість материнських іноземних банків продовжують фінансування українських дочірніх компаній в цьому році, хоча приплив капіталу тро-

хи сповільнився у порівнянні з попереднім роком.

Проте залишається ризик того, що головні іноземні банки будуть нездатні забезпечити очікуване фінансування, якщо вони постраждають від фінансової кризи.

В цілому, як зазначають експерти, вплив міжнародної фінансової кризи на Україну поки що незначний, але ситуація може змінитися, і Україна може відчувати негативні наслідки кризи вже в найближчому майбутньому.

Якщо розглядати можливі варіанти негативного впливу на Україну міжнародної фінансової кризи, то аналітики прогностують два варіанти розвитку подій: помірно негативний вплив та серйозно негативний вплив.

1. Помірно негативний вплив. Зараз сукупний попит для товарів та послуг перевищує сукупну пропозицію, про що свідчить висока інфляція, яка досягла 19,4 % у січні 2008 року, і зростаючий дефіцит рахунку поточних операцій. Надмірне зростання сукупного попиту відбувається частково через великий приплив капіталу, який тягне за собою надлишкову пропозицію іноземної валюти на валютному ринку й змушує НБУ (в умовах існування фактичного режиму фіксованого обмінного курсу) виходити на ринок. Внаслідок чистої купівлі іноземної валюти НБУ збільшується грошова маса, що веде до зростання інфляційного тиску.

Через міжнародну фінансову кризу приплив капіталу в Україну міг би сповільнитися або навіть дещо зменшитись. У такому випадку надмірне зростання сукупного попиту зменшується, і це, у свою чергу, сприятиме сповільненню інфляції. Отже, деякий невеликий "негативний" вплив повинен вітатися, оскільки він сприятиме розвитку економіки на більш стабільній основі.

2. Серйозний негативний вплив. На думку аналітиків, його імовірність на сьогодні не дуже висока. Але такий сценарій не може бути виключений, особливо якщо криза триватиме протягом довгого часу і якщо вона призведе до глобальної рецесії. Стандартна макроекономічна реакція у вигляді стимулюючої монетарної та податкової політики не є можливою для України. Монетарна політика була дуже експансивною в минулому, і Україна зараз стикнулася з високою інфляцією. Тому єдиний макроекономічний інструмент — це обмінний курс, і девальвація може сприяти зменшенню негативних результатів, але для України, як показує досвід 2000 року, "примусова" девальвація буде мати негативні наслідки. Отже, варіантом виходу з кризи є використання міжнародних резервів, що перевищують 30 млрд

дол. США, для підтримки гривні у разі виникнення такої потреби [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що з огляду на поточну макроекономічну ситуацію в країні експансивна реакція на кризу лише посилить існуючу проблему високої інфляції та дефіциту рахунку поточних операцій платіжного балансу. Відповідно, існує небагато шляхів для активної реакції з боку фіскальної, монетарної або валютної політики на серйозний вплив від міжнародної кризи.

Міжнародна фінансова криза в черговий раз показала надзвичайну важливість проведення структурних реформ у фінансовому секторі України. На думку експертів, головними уроками щодо структурної політики у фінансовому секторі України є: потреба подальшого розвитку внутрішніх ринків капіталів і потреба у створенні стійкої системи іпотечного кредитування.

З огляду на результати міжнародної фінансової кризи багато аналітиків зазначає, що країни, які знаходяться у процесі становлення, не повинні занадто сильно покладатися на зовнішні запозичення, особливо на короткострокові. Доступ таких країн до міжнародних фінансових ринків і умов такого фінансування можуть дуже швидко погіршитися, незалежно від економічної ситуації в країні. Щоб зменшити можливі зовнішні шоки, необхідно розвивати внутрішні ринки капіталу. У випадку України це ринки як облігацій, так і акцій. Щодо ринку облігацій, то зарубіжні експерти радять уряду випускати значну частину облігацій у національній валюті і запровадити систему первинних дилерів.

Причини міжнародної фінансової кризи полягають, зокрема у нестачі відповідного регулювання і нагляду за іпотечним кредитуванням і його подальшим рефінансуванням в США. Оскільки іпотечне кредитування швидко зростає і скоріш за все буде зростати і надалі, необхідно вжити заходів для запобігання подібної ситуації в Україні. По-перше, регулятор повинен переконатись, що іпотечні кредити видаються не таким чином, щоб стати "поганими кредитами" в майбутньому, оскільки це може дестабілізувати фінансовий сектор. Зокрема, регулятор повинен перешкодити стимулюванню банками росту цін на житло. Щоб уникнути цього, оцінка житла для іпотечного кредитування повинна проводитися незалежними експертами, які не працюють на банк-кредитор. Поки що цього не відбувалось в Україні. Крім того, рішення про надання кредиту повинне базуватися на довгостроковій вартості житла, а не на поточних ринкових цінах, як це робиться в Україні сьогодні, оскільки ціни на ринку можуть бути завищеними і нетривалими. Надання кредитів на основі довгострокової вартості, як це робиться у Німеччині, виправдало себе протягом багатьох десятиліть. По-друге, рефінансування іпотечних кредитів на ринках повинно проводитися простим і прозорим способом. Наприклад, інстру-

менти, випущені банками, щоб рефінансувати іпотечні кредити, повинні бути простими й стандартизованими. Учасники ринку повинні без великих зусиль розуміти ризики, закладені в іпотечних цінних паперах. На думку експертів, німецькі іпотечні облігації ("Pfandbriefe") відповідають таким вимогам і повинні, таким чином, стати стандартним інструментом рефінансування іпотечних кредитів в Україні в найближчому майбутньому [7].

Таким чином, вище зазначене свідчить, що на тлі безумовних економічних досягнень останніх років, що підтверджуються позитивними статистичними даними обсягу ВВП, промислового виробництва, прямих іноземних інвестицій, формуються небезпечні тенденції, які можуть стати причиною кризових явищ у майбутньому, а отже, вимагають термінового, консолідованого реагування всіх гілок влади і системних учасників бізнесу. Це стосується і фінансової сфери.

В зв'язку з цим, з точки зору науковців і практиків, потрібно негайного впроваджувати комплекс заходів превентивного характеру, зокрема необхідно:

1. Розробити державну програму забезпечення стабільності фінансових ринків України в умовах глобальної світової фінансової нестабільності, у якій, зокрема, передбачити можливість переорієнтації на внутрішні джерела підтримки ліквідності банків на випадок раптових відтоків капіталу, чи зупинок зовнішнього фінансування.

2. Розробити програму утримання інфляції в допустимому діапазоні шляхом посилення контролю за забезпеченням випереджаючих темпів росту продуктивності праці над зростанням заробітної плати та інших соціальних виплат та запровадження додаткових ринкових інструментів регулювання грошової маси.

3. Розробити програму підтримки банківських установ в умовах фінансової нестабільності, у якій, зокрема, передбачити спрощені механізми підтримки ліквідності банків у кризових умовах.

4. Скорегувати стратегію розвитку вітчизняних банків, зокрема щодо зростання кредитного портфеля, з урахуванням рівня зростання економіки та забезпечення ліквідності банку, у т.ч. за рахунок зменшення витрат та підвищення капіталізації.

5. Посилити вимоги до оцінки ризиків активних операцій, а саме:

- а) удосконалити порядок оцінки кредитів в залежності від умов їх надання та передачі інформації до кредитного бюро;

- б) розробити заходи щодо збалансування активів і пасивів, у тому числі за рахунок додаткової капіталізації.

6. Не підвищувати номінальний курс гривні до долара США та утримуватися від різких стрибків обмінного курсу.

7. Стимулювати розвиток внутрішнього ринку капіталів, підвищувати зацікавленість учасників фінансового ринку у використанні гривневих інструментів. У цьому сенсі ко-

рисним може бути досвід інших країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються.

8. Запровадити норматив адекватності капіталу для банківських установ відносно їх зобов'язань перед нерезидентами. У фінансовій теорії добре відомий феномен морального ризику у діяльності комерційних банків, які схильні до проведення надмірно ризикових операцій з коштами вкладників; особливо ця проблема актуальна при проведенні банками активних і пасивних операцій в іноземній валюті. Прикладом може слугувати досвід Казахстану, де з квітня 2007 року для приватних банків запроваджено спеціальний норматив, згідно з яким обсяг їхніх зовнішніх зобов'язань не може перевищувати чотириох-шести розмірів власного капіталу банків.

9. Створити дієву систему рефінансування НБУ довгострокових кредитів комерційних банків, яка б спиралася на наявність надійного забезпечення у вигляді державних цінних паперів. У цьому контексті першочергового значення набувають переорієнтація позикової діяльності уряду із зовнішнього фінансового ринку на внутрішній, поліпшення інвестиційних якостей державних облігацій та формування бази інституційних інвесторів.

Вищевикладене свідчить, що тільки комплексний підхід та спільна праця регулятора та комерційних банків і їх асоціацій у вирішенні питань, пов'язаних із подальшим розвитком банківського сектора та всієї фінансової системи загалом дозволить укріпити фінансову систему України та запобігти наслідкам негативного впливу на Україну світової фінансової кризи.

Література:

1. Вахненко Т.П. Валовий зовнішній борг України і ризики фінансової дестабілізації. Інститут економічного прогнозування НАН України. — 2008. — С. 12—23.
2. Зовнішні запозичення приватного сектору та зростання кредитів в Україні. — <http://www.ier.kiev.ua>
3. Джуччі Р., Кірхнер Р., Мовчан В., Кравчук В. Міжнародна фінансова криза: Ризики і рекомендації для України. — Інститут економічних досліджень та політичних консультацій та Німецька консультативна Група про Уряд України. — <http://www.ier.kiev.ua>
4. Джуччі Р., Кірхнер Р., Полетаєва Ю. Зовнішні запозичення приватного сектору та зростання кредитів в Україні: Тенденції та рекомендації для економічної політики. — 2007. — 67 с.
5. Матеріали XIV З'їзду Асоціації українських банків. — К, 2007. — 35 с.
6. Сугоняко О.А. Загрозливі тенденції в економічній, фінансовій і банківській діяльності: Матеріали XIV З'їзду Асоціації українських банків. — К, 2007.
7. International Bank of Reconstruction and Development / Global development Finance 2007. III chapter. — P. 74.
8. www.aub.com.ua
9. www.bank.gov.ua